

OMAR KHAYYAM

CARAVANA VIEȚII

500 DE CATRENE

Studiu introductiv:
TEODORU GHIONDEA

Traducere din limba persană și note:
OTTO STARCK

EDITURA HERALD
București

Cuprins

Studiu introductiv	7
<i>Care poet?</i>	7
<i>Prolegomene pentru o lectură adecvată</i>	13
<i>Între melancolia duhului și nostalgia substanței</i>	19
1. Vinul (<i>khamr</i>)	24
2. Timpul (<i>zamān</i>)	32
<i>Întâlnirea cu „sine(le)”</i>	42
 Robaiurile înțeleptului Khayyam	 49
Catrenele înțeleptului Omar Khayyam	155
Catrene khayyamiene	163
Note	167

Caravana vieții ca-n magie – trece...

Prinde clipa care-n bucurie – trece!

Nu-ți fă griji pentru prieteni și-a lor soartă!

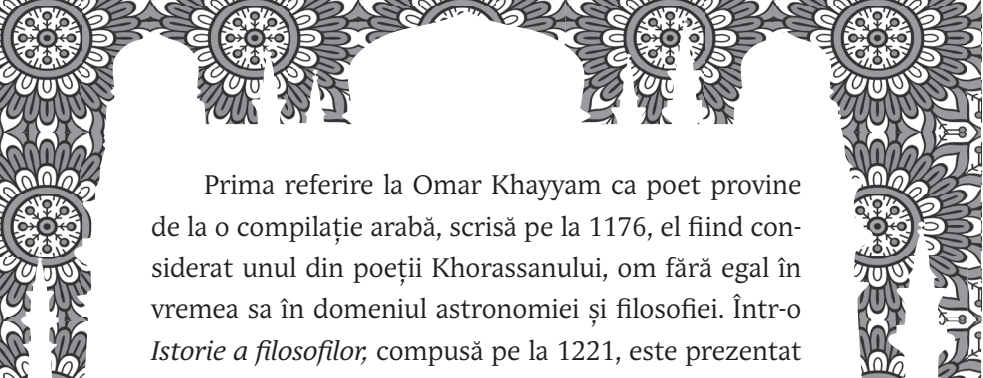
Adu-mi cupa! Noaptea de beție – trece...

Omar Khayyam

Omar Khayyam (1048-1131) s-a născut la Nişapur, capitala Khorassanului, ca fiu al unui țesător de corturi, de unde i se trage numele, *Khayyam* – denumind o persoană cu un astfel de meșteșug. Anul exact al nașterii a fost stabilit abia în 1941, după un horoscop verificat ulterior de specialiști. Perioada în care a trăit Omar Khayyam a fost cea a dominației selgiucide, unul din sultanii selgiucizi însărcinându-l chiar cu reformarea calendarului, pentru a-l pune în conformitate cu cele mai precise date astronomice. Faptul denotă celebritatea la care ajunsese încă de tânăr, datorită contribuțiilor sale în domeniul matematicii și astronomiei. Se pare că acest fapt este singurul eveniment din viața sa consemnat cu certitudine.

Contemporanii săi îl apreciază drept un mare savant, filosof și exponent al învățăturii grecești, dar niciunul nu se referă la el ca poet.

Prima referire la Omar Khayyam ca poet provine de la o compilație arabă, scrisă pe la 1176, el fiind considerat unul din poeții Khorassanului, om fără egal în vremea sa în domeniul astronomiei și filosofiei. Într-o *Istorie a filosofilor*, compusă pe la 1221, este prezentat ca un adept al culturii și științei grecești, dar și autor al unor versuri „pline de erezii”.

Prima traducere a robaiurilor lui Omar Khayyam, de fapt o prelucrare liberă după textul original, a fost făcută de Edward Fitzgerald și a apărut în Anglia, în 1859. Au urmat numeroase alte ediții ce au stârnit nu numai un larg ecou public, dar și interesul cercetătorilor, care s-au preocupat să descopere noi manuscrise khayyamieni. În noile manuscrise numărul catrenelor a început să varieze de la 150 la 450, nesiguranța autenticității crescând într-atât, încât s-a ajuns până la negarea totală a paternității lui Omar Khayyam. Disputa în jurul autenticității lor continuă și astăzi.

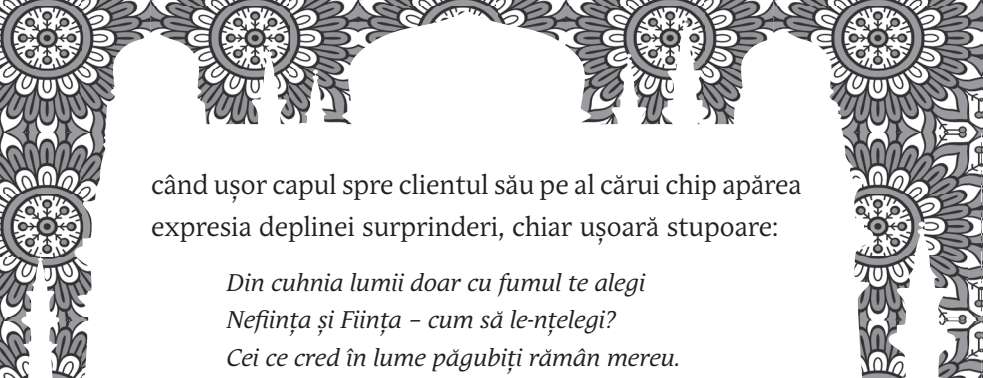
Studiu introductiv

Care poet?

Binecuvântata răcoare a dimineții, cântecul păsărilor, aromele inconfundabile ale așezării orientale, armonia cerească a minaretelor și frământarea neobosită a trecătorilor; toate acestea dădeau tânărului profesor un elan, o nestăpânită vioiciune, o prospețime a simțurilor și o stare de bine care anunțau o zi plină de neprevăzut, poate chiar o zi în care va avea parte de o întâmplare remarcabilă – presimțire care s-a adeverit la numai câteva zeci de minute după ce a urcat în primul taxi pe care l-a întâlnit.

După obișnuitele cuvinte de salut și comunicarea adresei dorite, a urmat o scurtă conversație, cât se poate de banală. Dar „presimțirea” pe care a avut-o la plecarea de acasă avea să se împlinească după numai câteva minute de tăcere, când șoferul – un tânăr extrem de modest, din toate punctele de vedere, neremarcabil – rosti un catren, cu aerul cel mai firesc cu putință, întor-

când ușor capul spre clientul său pe al cărui chip apărea expresia deplinei surprinderi, chiar ușoară stupoare:

*Din cuhnia lumii doar cu fumul te alegi
Neființa și Ființa – cum să le-nțelegi?
Cei ce cred în lume păgubiți rămân mereu.
Doar descătușat de lume, roade-o să culegi.*

– Cine a scris aceste versuri? Întrebă tânărul profesor.

– Cum cine? Poetul.

– Care poet?

– Cum care poet? Poetul, poetul și atât.

– Păi și eu scriu versuri, și eu sunt poet; prin urmare, trebuie să aibă un nume cel care a scris acest catren.

– Dacă ești poet, atunci spune urmarea primelor două versuri ale catrenului:

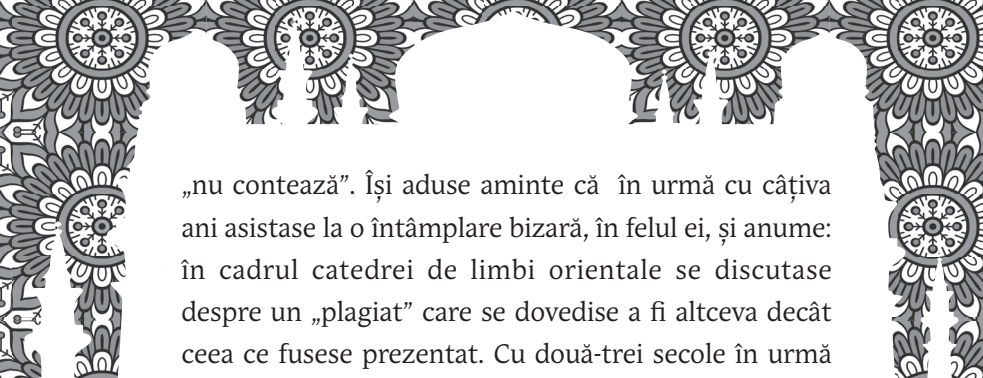
*Domnu-i duhul lumii și un trup e-ntreaga lume.
Simțurile sunt heruvimi ce-au fost meniți anume.*

– Dacă aș ști cine este autorul, aș putea continua... spuse tânărul profesor

– Este poetul. Dar nu ai spus tu că ești poet?

Tânărul profesor îl privi încurcat; era limpede că nu aveau același punct de vedere. Mai mult decât atât: îi scăpa total sensul afirmațiilor șoferului de taxi. Înțelese că „poetul” nu este o persoană, ci este un gen de „instituție, de colegiu spiritual”, iar individualitățile

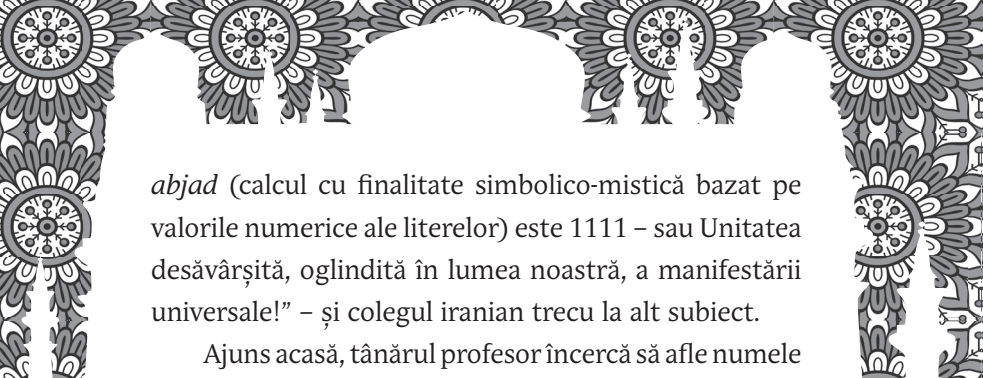

„nu contează”. Își aduse aminte că în urmă cu câțiva ani asistase la o întâmplare bizară, în felul ei, și anume: în cadrul catedrei de limbi orientale se discutase despre un „plagiat” care se dovedise a fi altceva decât ceea ce fusese prezentat. Cu două-trei secole în urmă apăruseră două sau trei culegeri, de mici dimensiuni, de „poezie mistică”, traduse din limba turcă și semnate Yunus Emre; nedumerirea colegilor de catedră a fost legitimă: cum poate figura numele lui Yunus Emre, care a trăit în secolele XIII-XIV, ca autor al unor poeme scrise în perioada secolelor XVII-XVIII? Dar acum, în acest moment, totul părea să se clarifice: singurul lucru important era Adevărul spiritual pe care îl exprimă versurile. Prin urmare, POETUL este unul singur, și acesta este Dumnezeu, căci de la El vine „inspirația”, dar „pana” care transcrie Cuvântul, transmițătorul Adevărului în forma sa „creată” – căci Adevărul este increat! – este Omar Khayyam, Saadi, Hafiz etc.

Totul se luminase, totul căpătase o coerență a cărei excelență spirituală și rigoare nu mai putea fi doar o prezumție, o supoziție.

Despărțirea celor doi, la adresa respectivă, a fost una cordială; și totuși, cine era poetul? Taina avea să se dezvăluie atunci când tânărul nostru profesor, după câteva ore, destăinuia unui coleg iranian, la o tihnită și savuroasă cafea, întâmplarea cu șoferul de taxi. Acesta ascultă cu atenție și, la întrebarea directă a colegului străin, răspunsuri sibilinice: „Cine să fie? Un maestru al cărui nume simbolic, emblematic, calculat conform

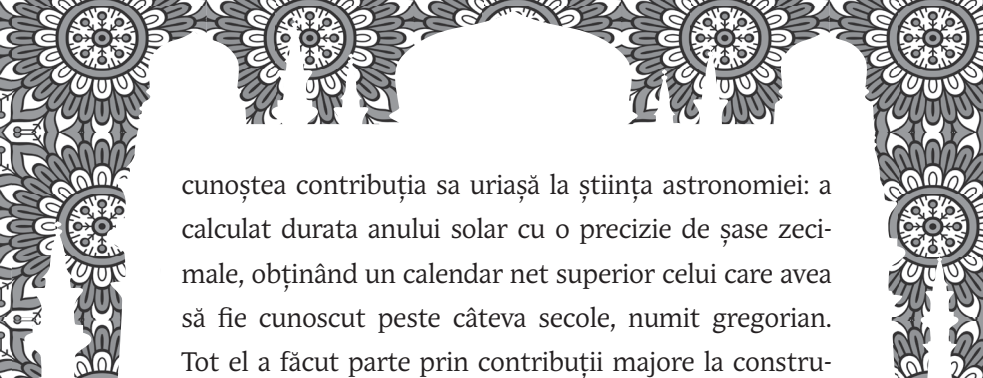
abjad (calcul cu finalitate simbolico-mistică bazat pe valorile numerice ale literelor) este 1111 – sau Unitatea desăvârșită, oglindită în lumea noastră, a manifestării universale!” – și colegul iranian trecu la alt subiect.

Ajuns acasă, tânărul profesor încercă să afle numele simbolic al poetului și, conform valorilor numerice, îi apărură acela pe care altădată îl cunoștea multă lume: *Ġāqī* (ghayn = 1000, alif = 1, qāf = 100 și yā = 10, deci 1111 în total) care se traduce prin „Risipitorul” – cel care se lipsește complet de lucrurile lumii acesteia, disprețuind-o pentru caracterul ei contingent. Așa a ajuns tânărul nostru profesor la posesorul acestui supranume: *Ghiyāth ad-Dīn Abu'l-Fath 'Umar ibn Ibrāhīm al-Khayyām Nishāpūrī* (cunoscut de europeni ca Omar Khayyam).

Dar nu se terminaseră surprizele: printre colegii universitari a întâlnit un pasionat cercetător al marelui nostru poet în postura de genial matematician și astronom:

– Cum, nu știi? El este cel care s-a ocupat de algebră cum nu a mai făcut-o nimeni până la el și mult timp după: lui i se datorează studii asupra ecuațiilor cubice (cele de forma: $Ax^3 + Bx^2 + Cx + D = 0$), a coeficienților binominali din așa-numitul „triunghi al lui Pascal”, o încercare de demonstrare pe alte căi a unor părți importante din geometria euclidiană, studii temeinice în teoria fracțiilor, până și simbolul „necunoscutei”: x , tot lui i se datorează. Dar toate aceste cercetări au fost cunoscute abia peste șase-șapte secole, deși se

cunoștea contribuția sa uriașă la știința astronomiei: a calculat durata anului solar cu o precizie de șase zecimale, obținând un calendar net superior celui care avea să fie cunoscut peste câteva secole, numit gregorian. Tot el a făcut parte prin contribuții majore la construirea unui observator astronomic – unul dintre cele mai importante din Evul Mediu.

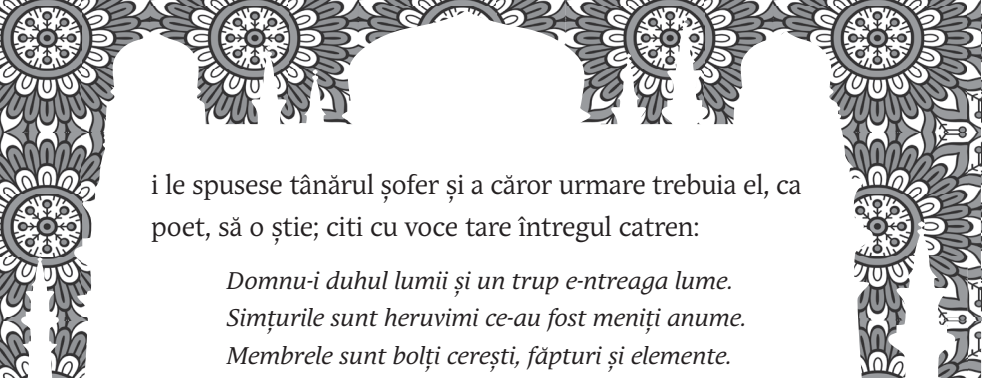
Dar, dincolo de toate acestea, tânărul nostru profesor a înțeles sensul spiritual tradițional al anonimatului; un anonimat care nu exclude aflarea numelui real al creatorului, dar care recunoaște, în mod esențial, locul pe care îl ocupă acesta și întreaga semnificație a rolului pe care îl are prin „mandatare divină”. Memoria colectivă în Orient funcționează ca o hagiografie autentică, tradițională, prin care participarea tuturor oferă șansa fiecăruia de a se hrăni spiritual, de a-și afirma natura umană prin aflarea căii care duce la Dumnezeu.

Într-una dintre serile de toamnă, după ce s-a lăsat fermecat de lumina unică a asfințitului, așteptând și privind Luceafărul cu o emoție ce nu mai venea dintr-o trecătoare stare de nostalgie, a deschis la întâmplare un volum de poezie persană; ochii i-au căzut pe un catren care i se părea cunoscut:

Domnu-i duhul lumii și un trup e-ntreaga lume...

Și-a reamintit, tulburat, de șoferul de taxi și de întâmplarea care i-a „însemnat” viața într-un mod deosebit; și-a reamintit chiar și primele două versuri pe care

i le spusese tânărul șofer și a căror urmare trebuia el, ca poet, să o știe; citi cu voce tare întregul catren:

Domnu-i duhul lumii și un trup e-ntreaga lume.

Simțurile sunt heruvimi ce-au fost meniți anume.

Membrele sunt bolți cerești, făpturi și elemente.

Domnu-i unic. Restul poartă-nșelătoare nume.

Cei doi tineri nu s-au mai întâlnit; dincolo de geografia spirituală care îi despărțea, răsărise un pod, o punte care lega nu numai două vieți, două locuri diferite și depărtate, ci două fețe ale aceluiași destin, pe cerul căruia Răsăritul și Apusul se aprind și se sting odată cu Steaua în care se topește Soarele (*Latet sol in sidere...*).

*Prolegomene
pentru o lectură adecvată*

Ordinea absolută, divină, se oglindește, poate cel mai fidel, în lumea noastră, prin muzică și poezie: prima, reflectare a Sunetului primordial, a Ritmului și Măsurii universale; cea de-a doua, ecou al Logosului, vibrație minunat articulată și revărsată peste tot ce omul cuprinde cu ființa sa neîncetat încercată de dorul de Absolut. Amândouă au o însușire fundamentală: *rigoarea*, și asta se poate lesne constata printr-o abordare a ceea ce este perceptibil imediat: nicio notă, în muzică, niciun cuvânt sau semn diacritic într-o poezie nu pot fi schimbate, suprimate sau adăugate, căci instantaneu ele devin altceva, identitatea lor dispare; în cazurile extreme, melodia se transformă într-o alăturare de sunete, iar poezia într-un șir de cuvinte. Prin urmare, ceea ce le conferă legitimitate și efectivitate sub raport spiritual este unitatea, organicitatea, coerența esențială a „expresiei” în concordanță perfectă cu „impresia” – cei doi termeni care exprimă, prin sensul

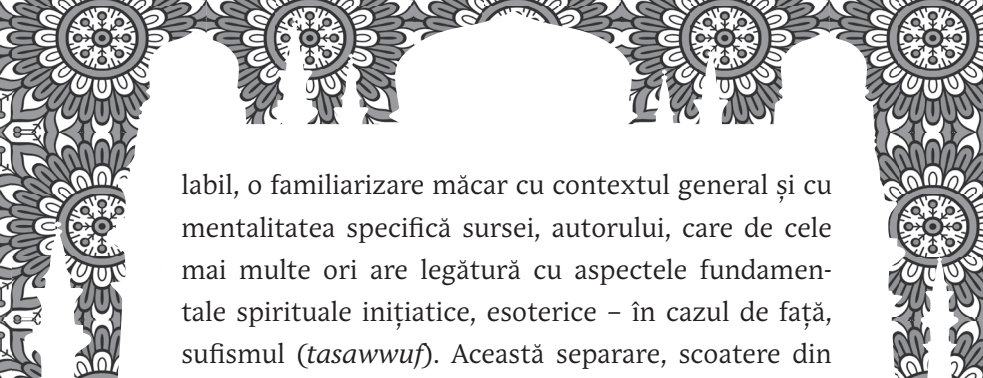

lor prim, original¹ și pe acest nivel de realitate, ceea ce sunt, în economia nominală sacră din tradiția islamică Numele divine ale lui Dumnezeu, și anume „Ultimul” (*al-akhir*) și „Primul” (*al-awwal*).

Istoria spiritualității europene este confundată de câteva secole – practic de la sfârșitul perioadei medievale – cu istoria culturii și civilizației europene: două realități fundamental diferite din motive pe care nu credem că mai este nevoie să le precizăm, acestea fiind magistral expuse în opera lui René Guénon²; atunci când vorbim de „cultură” excluzând „cultul”, direct sau indirect, pe cale de consecință a conținutului preponderent profan, contactul cu forme particulare de spiritualitate – mai ales de origine și consistență orientală – devine, în cel mai bun caz, inutil. Este și cazul poeziei persane, ale cărei altitudini spirituale de cele mai multe ori nedumeresc, alteori dau naștere unei efuziuni sau unui entuziasm facil, superficial, din lipsă de „receptor avizat”; așa cum se întâmplă de cele mai multe ori când este vorba despre spiritualitatea orientală, simplul contact cu textul nu este suficient. Este necesară, întotdeauna și în prea-

¹ Termenii respectivi sunt folosiți în sensul de „manifestare, exteriorizare a unei realități interioare” și, respectiv, „realitate interioară al cărei sens este dat de prima determinare a unei posibilități de manifestare” (sens din care este derivat un înțeles al termenului din limba franceză *impression* – *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*, Soo. Du Nouveau Littré, 1973 – „Petit Robert”, p. 8789.

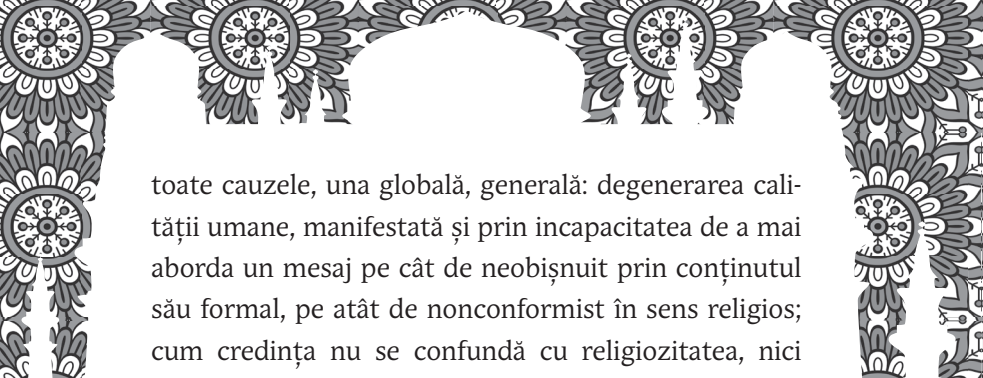
² *Domnia cantității și semnele vremurilor, Criza lumii moderne, Introducere generală în studiul doctrinelor hinduse etc.*

labil, o familiarizare măcar cu contextul general și cu mentalitatea specifică sursei, autorului, care de cele mai multe ori are legătură cu aspectele fundamentale spirituale inițiatice, esoterice – în cazul de față, sufismul (*tasawwuf*). Această separare, scoatere din corpul unitar al tradiției respective – cu intenție sau numai din ignoranță – este o prejudecată tipic europeană; nu sunt prea mulți cei care, în mod firesc, nu pot accepta că o operă tradițională de secol XIII nu poate fi, sub nicio formă, una strict profană. În cazul lui Omar Khayyam, nu credem că cei care îl consideră un „anacreon” persan s-au întrebat vreodată cum de un matematician și un astronom de excepție poate exprima o atitudine atât de străină de rigoarea care îi caracterizează activitatea, nemaivorbind de afirmații care, luate în sens propriu, direct, l-ar fi dus la același deznodământ cu al-Hallāj. Dacă în ziua de astăzi nimeni nu ar risca o asemenea atitudine în interiorul lumii islamice, din motive bine cunoscute, ce ar fi însemnat aceasta cu opt secole în urmă? În timpul lui Soliman Magnificul au fost executați aproape toți membrii unei secte, pentru mult mai puțin: pentru o „ambiguitate” care ar fi putut genera o erezie cu consecințe serioase, dar în timp.

Dintre toți poeții persani cunoscuți – Baba Taher (sec. X-XI), Saadi (1213-1292), Rūmī (1207-1273), Shabestari (1288-1320), Hafez (1325-1390) etc. – Omar Khayyam rămâne cel mai puțin înțeles în întreaga complexitate și taină a operei; putem identifica, dintre

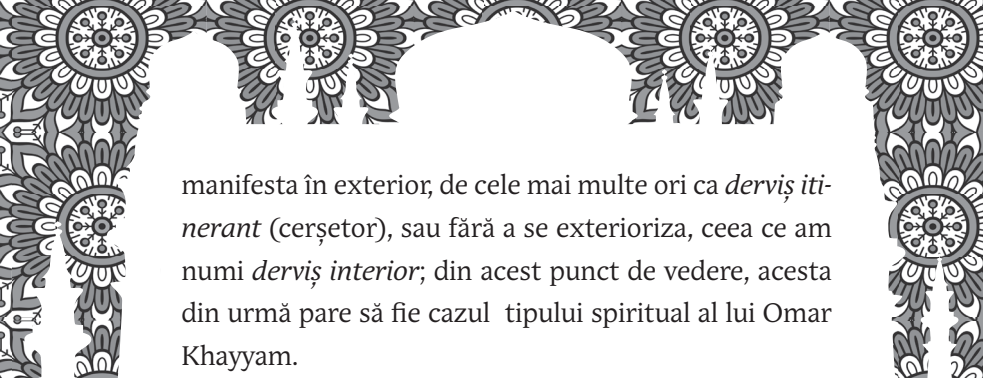

toate cauzele, una globală, generală: degenerarea calității umane, manifestată și prin incapacitatea de a mai aborda un mesaj pe cât de neobișnuit prin conținutul său formal, pe atât de nonconformist în sens religios; cum credința nu se confundă cu religiozitatea, nici înțelegerea unui asemenea mesaj nu se poate realiza printr-o simplă abordare personală individuală, chiar dacă utilizăm exegeza de ultimă oră – și aceasta fiind un rezultat al aceluiași proces involutiv și ireversibil din punct de vedere spiritual. Fantastic, fulgurant, mesajul și perspectivele acestuia urmează un traseu dificil de parcurs și de abordat într-un mod adecvat intenției autorului din motivele expuse deja anterior; atitudinea dervişului¹ face diferența dintre „sărăcie” și „puritate”, dintre „modestie” și „smerenie”, dintre „înțelegere mentală” (rațională) și „trăire” (la nivel intelectual) și în ultimă instanță dintre „evidența existențială” și „realitatea principială”. Calitatea aceasta de „derviş” se poate

---

¹ *Dizionario della spiritualita islamica*, an-Nuqta Edizioni, 1995, pag. 25: „*darwîsh*: Sărac (în limba persană), acela care separă de tot ceea ce nu este Dumnezeu (citad din Farid-ud-Dîn 'Attâr – *Parole di sūfi*, Torino, 1964). În al său *Dictionnaire des symboles musulmans* (Albin Michel, 1995), Malek Chebel, autorul, propune și o altă interpretare a sensului cuvântului *darwîsh*; literal: „nebun”, sunt „nebuni întru Dumnezeu”, „rătăcitori...”; există multe asemenea cazuri (de „nebuni întru Dumnezeu”) dar problema este, atunci, să se facă pe cât posibil deosebirea între „trăitorii de natură mistică” și cei „de natură metafizică, inițiativă”, ceea ce este cu adevărat, practic, aproape imposibil, mai ales când manifestarea lor este aceea a unui *majdhūb* (= „răpit de Dumnezeu”, „extatic sau enstatic”), cu o variantă și mai directă: *bahlūl* = „care și-a pierdut mintea ca urmare a unei teofanii divine, care i-a cauzat o emoție extrem de puternică”.

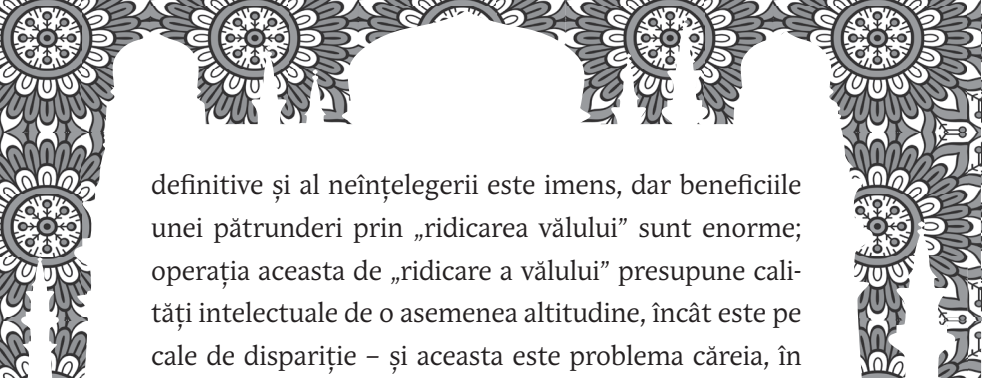

manifesta în exterior, de cele mai multe ori ca *derviş itinerant* (cerșetor), sau fără a se exterioriza, ceea ce am numi *derviş interior*; din acest punct de vedere, acesta din urmă pare să fie cazul tipului spiritual al lui Omar Khayyam.

Dacă în cazul unor autori al căror mesaj este mai mult sau mai puțin, dar în mod evident, inițiativ și, prin urmare, din zona esoterismului, avem elemente clare care ne permit o abordare adecvată, indicându-ne segmentul de realitate noetică, iar decizia noastră este într-o oarecare măsură pre-formulată, în situații ca cea de față, gradul de libertate pare cu mult mai semnificativ, și aceasta deoarece vălul cu care autorul își protejează mesajul este mult mai greu de îndepărtat; din această perspectivă am putea spune că asemenea autori, maeștri spirituali autentici, îi putem împărți în două categorii: cei care ne oferă „capătul firului” înțelegerii, atașat de unul dintre reperele majore ale textului, și cei care își învâluie aceste repere majore cu vălul gros, consistent din punct de vedere „substanțial”, al nesemnificativului aparent, al banalului, al unui cotidian lipsit de profunzime. Omar Khayyam face parte din a doua categorie, mergând și mai departe – poate chiar la limită! –, până în zona în care este limpede că „credința și necredința trăiesc împreună” (după o formulare circumstanțială preluată de Jalāl-ud-Dīn Rūmī), astfel încât cele două atitudini se substituie oscilând între aspectele formale și cele de esență. Riscul pecetlurii

definitive și al neînțelegerii este imens, dar beneficiile unei pătrunderi prin „ridicarea vălului” sunt enorme; operația aceasta de „ridicare a vălului” presupune calități intelectuale de o asemenea altitudine, încât este pe cale de dispariție – și aceasta este problema căreia, în mod necesar, suntem nevoiți să îi propunem o soluție.

